

Dalibor H a v e l, *Nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě.*

Habilitační práce, FF MU Brno, 2012, 551 stran.

Habilitační práce PhDr. Dalibora Havla, Ph.D. představuje nestandardní výsledek dlouholetého badatelského úsilí v oblasti raně středověkého latinského písma dochovaného nebo dokonce aktivně užívaného v českých zemích. Nebylo to téma snadné, a to hned ze dvou důvodů: jedním je, paradoxně, metodická propracovanost všech disciplín pomocných věd historických právě na materiálu staršího, zvláště raně středověkého období. Staletí se prohlubující, k subtilnosti propracované metody hlavních pomocněvědných disciplín bylo nutno ovládnout v teorii a současně prakticky, což také znamenalo vzdát se naděje na rychlé výsledky práce. Tyto metody se ovšem konstituovaly na latinských textech vzniklých v oblastech „starší“ Evropy, kde je počet písemností pro raně středověké období nesrovnatelně větší než ve střední Evropě včetně našich zemí. Proto druhým úskalím Havlovy tematiky bylo malé množství dokladů latinského písma pocházejících z našich zemí a jsou dnes roztroušeny po světě i těch, jež se v nich alespoň nacházejí a jež pocházejí z období, které se mělo stát předmětem zájmu. Apriorně to vedlo k o to větší roli precizně použité metody a metodiky paleografické práce. V jistém smyslu je proto třeba považovat bravurní používání paleografických metod za jeden z velkých kladů Havlova textu, hraničící až s jeho výsledky.

Habilitační práce sestává v podstatě ze dvou ucelených a samostatných, leč vzájemně provázaných a do širšího kulturněhistorického kontextu zasazených celků. Prvním je rozsáhlý (s. 43-405) katalog latinských rukopisných zlomků ve sbírkách knihoven, archivů, muzeí a d. institucí Čech a Moravy. Některé fragmenty byly již dříve známy a popsány, jiné alespoň zachyceny, ale vedle takových jsou shromážděny i zlomky dosud zcela neznámé. Celkem se dr. Havlovi podařilo identifikovat a datovat úctyhodných 216 zlomků dochovaných na českomoravském území a psaných některým typem latinského písma od nejstarší možné formy do konce 12. století. Popisované zlomky jsou uspořádány podle místa uložení, uvnitř místa podle institucí a dále podle fondů a v nich pak chronologicky; odpovídá to mezinárodně platným a užívaným pravidlům pro současně vydávané soupisy a popisy zlomků ve středoevropských zemích, především to koresponduje s paralelně probíhající přípravou a

vydáváním katalogů fragmentů v Maďarsku. Každý celek je uvozen zasvěceným a ke zlomkům směřovaným shrnutím vzniku sbírky, jejích pomůcek a dosavadního využití. Mezinárodně platný standart je uplatněn i při vlastním popisu zlomků. Použitá metodika - počínaje vyjasněním samého pojmu „zlomek“ a způsobů jeho dochování až po principy kodikologického popisu a hlavního grafického rozboru použitého písma, a rovněž dalších možných značek a přípisů v textu zlomku - tvoří teoreticky propracovanou vstupní kapitolu vlastního katalogu. Uzavírá ji tematický přehled obsahového typu knih, z nichž zpracovávané zlomky pocházejí.

Součástí metodického pohledu na každou jednotlivinu fragmentu je rovněž sledování nosiče, z něhož byl zlomek sejmut, event., k němuž je dosud připojen (pokud to je dnes zjistitelné – rozličné starší sbírky fragmentů tyto stopy setřely). Zde by bylo žádoucí připojit tabulkový přehled, v kterém období byl který zlomek druhotně použit při vazbě jiného rukopisu, ev. kdy se zlomkem stal. I když by takový pokus zůstal nutně neúplný, domnívám se, že shrnutí roztroušeně uváděných údajů by naznačilo či prokázalo rozličné kulturněhistorické souvislosti, jako třeba zavádění římské liturgie na sklonku 13. st., při níž se mnohé starší texty téhož typu staly makulaturou.

Chronologické určení zlomků je podmíněno především paleografickým rozbohem písma na nich použitého. Na místo nutně se opakujícího detailního popisu volil autor cestu příložením reprodukce k většině zlomků a slovního zachycení pouze výsledků rozboru (vedle specifík šlo o počet písařských rukou, ev. zachycení místního původu). Upozornění třeba na drobné několikapísmenkové glosy v textu, na nepatrnou a ojedinělou neumu (původ hudebních značek je sledován důsledně) nebo razuru v textu bezděky dokládají spolehlivost vlastního rozboru písma, jež je v pozadí uváděných chronologických údajů. Zkusmo jsem si srovnala písmo některých zlomků, které jsem měla k dispozici a které zdánlivě mohly pocházet ze sklonku 12.st., ale v katalogu nejsou zařazeny; (konkrétně šlo třeba o pergamen použitý k vazbě rkp. B 1 knihovny sbírky SOA Třeboň) při detailnějším srovnání jsem vesměs došla k výsledku, že jsou opravdu svým vznikem již za hranicí, která byla zvolena pro zařazení do katalogu, že jsou „XIIIⁱⁿ“ a ověřila si tak spolehlivost Havlových chronologických zařazení. Sympatické rovněž je, že autor při žádném z excerpovaných fondů a sbírek neopomněl poznamenat případnou spolupráci a pomoc správců oněch sbírek a poděkovat jim.

Katalog fragmentů dochovaných ve sbírkách institucí Čech a Moravy a popsaných s maximální dosažitelnou spolehlivostí se v tištěné verzi stane celoevropsky platnou speciální publikací pro mezinárodní vědeckou veřejnost. Pro autora se stal současně východiskem k badatelskému úsilí syntetického charakteru. Druhý věcný celek habilitační práce organicky vyrůstá právě ze širokého zázemí znalosti písma rukopisného materiálu našeho teritoria a území sousedících. Jde o pokus o postižení dvou domácích skriptorií 11. a 12. století, jejichž existence se v literatuře dosud předpokládala, ale byla sotva plněji postižitelná pro malý počet rukopisů v nich bezpečně vzniklých, tedy přímých dokladů existence a činnosti skriptoria. První se týká Břevnova, nejstarší církevní instituce u nás, kde se mohlo centrum typu skriptoria vůbec vyvinout, druhé kláštera Hradiště u Olomouce v jeho benediktinské fázi, tedy zhruba ve stejné době, kdy existovalo z literatury dobře známé Zdíkovo skriptorium při olomouckém biskupství. Při každém ze skriptorií bylo nutno postupovat zcela jinak.

U břevnovského skriptoria činného kolem poloviny 11. století se stalo záchytným bodem jediné písmo bezpečně břevnovského původu, tj. písmo tzv. profesního lístku sv. Vojtěcha, a srovnáním s texty, jež kdysi vznikly v Břevnově nebo byly jeho vlastnictvím a dnes jdou roztroušeny po Evropě, se podařilo rekonstruovat dvě skupiny břevnovské písařské tradice a tím charakter skriptoria: jednak vlastní, navzájem afinitou grafického projevu provázané břevnovské písaře (zde byl opěrným bodem právě profesní lístek), kde tato skupina psala, a to zřejmě rychle za sebou, užitkové kodexy. Vedoucí písařskou silou Břevnova byl ale mnich Modest, který psal vrcholně kaligrafickým středoevropským typem (Otlohovým), který si přinesl ze své domoviny, a konečně tu byl písař „B“, specializovaný do značné míry na hudební texty i teorii, který přijímal do svého autografu některé břevnovské rysy. Takovou plasticitu zdejšího prostředí a skriptoria by sotva bylo možno získat jinak, než široce pojatým studiem písma. Předpokládám, že autor zužitkuje své břevnovské poznatky ještě k dalším závěrům kulturně historickým, možná až k významu či roli „druhého založení Břevnova“ za opata Meinharda (potřeba rychlosti tvorby).

U hradištského skriptoria, o necelé století mladšího, vypadala už situace hodně jinak. Výchozím rukopisem studia se stal olomoucký Kolektář (Horologium, dnes ve Stockholmu), jehož písař je „zakladatelem“ hradištské písařské školy: grafickou příbuznost s jeho písmem vykazuje projev dalších třinácti písařů, jejichž ruka se větší nebo menší měrou vyskytuje ve třech kodexech hradištské provenience. Činnost zdejšího skriptoria je rovněž vázána na dobu

vlády jednoho opata, Bohumila. Jím současně končí benediktinské období kláštera; pouze písařský projev pak dokládá, že před příchodem premonstrátů odešli alespoň někteří zdejší benediktini do kláštera v Kladrubech: dva exempláře tamní zakládací listiny jsou psány jediným písařem, jehož písmo je úzce spojeno s písmem hradištského skriptoria. Opět je to jen charakter písma, který takové závěry umožňuje.

Obě kapitoly o skriptoriích představují brilantní ukázkou paleografické práce, která bezpečně vede k novým poznatkům o raně středověké české společnosti a o jejím kulturním stavu. V nich mohl (nebo musel) být naplno použit detailní rozbor písma jako jediný, z kterého mohly být nové závěry vyvozovány. Pro mne bylo potěšením tyto pasáže číst a ubezpečit se, že u nás dovede někdo tak suverénně pracovat skutečnou paleografickou metodou. A chtěla bych věřit, že se tu dočkáme mnoha nových a fundovaných pohledů na nejstarší období našich dějin, rovněž ve smyslu kulturních a celospolečenských dějin.

Ze všeho dosud řečeného vyplývá jednoznačně, že práci PhDr. Dalibora Havla, Ph.D. považuji za přínosnou pro pomocné vědy historické a současně pro medievistiku, a že podle mého mínění práce **splňuje požadavky standardně kladené na úroveň habilitačních prací v oboru PVH**. Proto ji ráda a s plným přesvědčením doporučuji k habilitačnímu řízení v oboru PVH.

Prof. dr. Zdeňka Hledíková, SCs.

V Praze, dne 16. dubna 2013.